

Justina Petrulionytė

Vytauto Didžiojo universitetas

Humanitarinių mokslų fakultetas

Lietuvių literatūros katedra

K. Donelaičio g. 52–212, LT-44248 Kaunas, Lietuva

El. paštas: j.petrulionyte@hmf.vdu.lt

Moksliniai interesai: literatūros tekstų ir kultūros procesų sąsajos, sociologinės prieigos į literatūrą, postklasikinė naratologija, miesto naratyvas

MEILĖS MIESTO CHRONOTOPAS: KAUNO VAIZDINYS LIETUVIŲ KULTŪROJE

Straipsnyje analizuojamas Kauno – meilės miesto – vaizdinys, pastebėtas skirtinguose naratyvuose. Literatūroje ir kitose medijose (socialinėje reklamoje ir reprezentaciniame vaizdo klippe) reprezentuoto miesto tyrimas paremtas sociologinėmis priegomis į naratyvą. Pasitelkiama Fredrico Jamesono sąvoka „naratyvas kaip socialiai simbolinis aktas“ ir Michailo Bachtino sąvoka „chronotopas“. Analizė parodė, kad aptartuose naratyvuose reprezentuojama: 1) meilė Kaunui, 2) miestas, kuriame (laimingai arba nelaimingai) myli žmonės, 3) personifikuotas miestas, kuris myli. Tai leidžia teigti, kad miesto reprezentacijose pasikartojanti meilės žyma yra reikšminga bendrajam Kauno pasakojimui. Vis dėlto, kaip skirtingos meno produkcijos formos, šie naratyvai siūlo skirtingus Kauno miesto vaizdinius. Sovietinį Kauną reprezentuojančiuose romanuose pasikartoja nelaimingos meilės chronotopas, meilė reflektuojama žmogui ir Lietuvai, o veikėjų mylimosios tampa sovietiškamui priešingam lietuviškumo simboliu. Dabartinį Kauną vaizduojančiuose neliteratūriniuose naratyvuose itin ryškus idilinis miesto chronotopas, o lietuviškumo linijos juose nėra.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: naratyvas, socialiai simbolinis aktas, chronotopas, meilės miesto vaizdinys, Kaunas.

Tyrinėjant miesto fenomeną parankios tarpdisciplininės prieigos. Neomarksisto, literatūros ir kultūros kritiko Fredrico Jamesono siūlymas į naratyvus žiūrėti kaip į „socialiai simbolinius aktus“ (1981: 20)¹ tyrimą padeda nukreipti sociologine kryptimi. F. Jamesono manymu, literatūrinis ar estetiškas aktas visada išlaiko aktyvų santykį su tikroviškumu (angl. *the Real*), nes toks aktas „sukuria situaciją ir taip pat yra reakcija į ją. Jis artikuliuoja savo paties situaciją, ją tekstualizuoja ir todėl paskatina bei įamžina iliuziją, kad situacija prieš jį ne-

egzistavo, kad nėra nieko kitko, tik tekstas, ir kad niekada nebuvo jokios papildomos ar kontekstinės realybės prieš tai, kol tekstas ją sukūrė miražo forma“ (1981: 82).

Šioje analizėje bandoma pasitelkti F. Jamesono tekstų siūlomas socioistorines, kontekstines ir ideologines prieigas naratyvui tirti. Siekiama ieškoti sąsajų tarp miesto kaip kultūrinio fenomeno ir naratyvinių jo reprezentacijų – aiškintis, kokius miesto vaizdinius siūlo aptariami naratyvai. Kitaip tariant – atidengti, kas slypi po autorių pasirinkta Kauno miesto vaizdavimo strategija. Michailo Bachtino

¹ Medžiagą iš anglų kalbos vertė šio tyrimo autorė.

sąvoka *chronotopas* (1975 [1937–1938]) yra viena reikšmingiausių šioje analizėje. Tyrime taip pat remiamasi komparatyvistų Barto Keuneno ir Soffie Verraest atlikta urbanistinių projektų analize (2012), kuri padėjo „atrakinti“ naratyvuose pastebėtą meilės miesto vaizdinį.

Kauno – laimingos meilės miesto vaizdinys šiuolaikinėje kultūroje

Analizę vertėtų pradėti nuo bendresnių pastebėjimų, nuo šiuolaikinėje kultūroje matomų Kauno kaip meilės miesto ženklų. Pavyzdžiui, aliuzijų į tokį vaizdinį gali sukelti daugeliui žinoma dainos „Žemyn upė“ eilutė „Jeigu niekas nesupyks – Kaunas Lietuvos širdis“ („Jei vilniečiai neužpyks – Kaunas Lietuvos širdis“) arba faktas, kad geografiškai Kaunas yra Lietuvos centre – savotiškoje širdyje.

Prasminga paminėti 2010-aisiais pradėtą neformalią jaunų žmonių iniciatyvą – sukurti du internetiniai puslapiai apie Kauną: „Meilės miestas“² (2010) ir „Kaunas – Meilės Miestas“³. Ši iniciatyva pristatoma manifestu „*Kaunas Revolution of Love!*“ Visi Kauną žino kaip miestą Nemuno ir Neris santakoje, Lietuvos širdį, krepšinio ar Laikinąją sostinę. Pagaliau atėjo laikas suprasti, kad Kaunas visų pirma yra MEILĖS MIESTAS“ (*KMM*).

Internetiniame *KMM* puslapyje pateikiamas modifikuotas, spalvingas Kauno herbas – originaliajame herbe ant tauro galvos esanti kryžių pakeičia spalvota širdis su besišypsančiu veideliu viduje (žr. 1 pav.). Be to, vaizdo įrašų talpykloje *Youtube* galima rasti vaizdo klipą, kuriame

1 pav. Iniciatyvos *Kaunas – Meilės Miestas* herbas, 2010

Vytautas Matulevičius pristato šią viziją (2010). Aiškindamas Kauno kaip meilės miesto vaizdinį, V. Matulevičius mini geografinę jo padėtį (kaip minėta, Lietuvos centras – širdis, kuri simbolizuoja meilę) ir prideda dar kelis argumentus. Pirma, jo manymu, mažai pasaulyje miestų, kurių pagrindinė gatvė būtų pėsčiųjų alėja. Laisvės alėja V. Matulevičiui atrodo puiki vieta romantiškiems pasimatymams su antrąja puse, o gatvės gale esančioje bažnyčioje „galima įforminti savo jausmus“. Antra, dvi pagrindinės Lietuvos upės – Nemunas ir Neris – „kaip du mylintys žmonės“ susilieja į vieną, sudaro „sąjungą“ ne kur kitur, bet Kaune (2010). Svarbus ir dviejų upių susiliejimo vietos pavadinimas – „santaka“. Fonetinis šio žodžio panašumas į žodį „santuoka“ šiuo atveju simboliškas. Kauno turizmo informacijos centro internetiniame puslapyje (angliškoje versijoje) šios Kauno upės pristatomos labai panašiai: “The meeting of two rivers is considered as a marriage of a couple. Two rivers meet in Kaunas, they join and never split up! For those who want their dreams to come true it’s a right place to go on rendezvous” (*KTIC* 2014).

Kauno kaip meilės miesto vaizdinys žymus ir kituose Kauną reklamuojančiuose naratyvuose. 2008 m. Kauno miesto savivaldybė buvo paskelbusi socialinės miesto

² Prieiga per internetą: <http://www.meilesmiestas.lt> (puslapis nebeegzistuoja – J. P.).

³ Prieiga per internetą: <https://lt-lt.facebook.com/meiles.miestas>. Toliau tekste žymima *KMM*.

reklamos konkursą, kurį laimėjo dizainerė Monika Vilčinskienė. Sulaukusi pripažinimo už šiuolaikinio Kauno miesto įvaizdžio kūrimą, dizainerė konkursui pasiūlė socialinės reklamos ciklą „Kaunas. Tai mano miestas – nesvarbu, kur būčiau“ (Karaša 2009) (žr. 2 pav.). Reklaminius M. Vilčinskienės sukurtus standus buvo galima išvysti ne tik Kaune, bet ir kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Be to, išleista 15 tūkstančių atvirukų (Karaša 2009).

M. Vilčinskienės miesto reklamoje galima įžvelgti Kauno ir meilės paralelę – ja siekiama žadinti bet kurio žmogaus meilę šiam miestui. Tai veikia tiek vizualiaime, tiek tekstiniame lygmenyje: šalia garsiausių pasaulio geografinių ir architektūrinių objektų (Čikagos dangoraižių, Egipto piramidžių, Niagaros krioklio krantų, Venecijos gondolų, Indijos Tadž Mahalio šventyklos) vaizduojamos Kauno vietos ir tekstas atvirutėje tarsi nurodo – kalbančiajam Kaunas yra savas (vartojamas savybinis įvardis „mano“), kad ir kur jis būtų (Vilčinskienė 2008). Be to, tekstas po vaizdais leidžia interpretuoti Kauną ne kaip faktinę erdvę, bet kaip kažką neapčiuopiamo, kažką esančio sąmonėje: kad ir kur būčiau, Kaunas visada su manimi. Visa tai paremia mintį, kad M. Vilčinskienės kūriniai gali būti vertinami kaip (gan atvirai) socialiai simboliniai aktai.

Kitas aptariamas vizualus naratyvas yra Kauno kino studijos⁴ sukurtas reprezentacinis Kauno vaizdo klipas „Kaunas dalinasi jausmais“, visuomenei pristatytas 2013 metų spalio 23 dieną. Šis vaizdo klipas skirtas turistams, kuriuos į Kauną stengiamasi pritraukti per vaizduojamą laimingos, idiliškos meilės istoriją. Siekis reklamuoti Kauną per meilės istoriją pabrėžiamas ir vaizdo klipo kūrėjų – Mantvidas Žalėnas:

2 pav. Monika Vilčinskienė „Kaunas. Tai mano miestas – nesvarbu, kur būčiau“ (Vilčinskienė 2008)

„[m]intis buvo parodyti ne gražius vaizdus, o parodyti Kauną per istoriją. Daug žiūrėjau užsienietiškų variantų. Kas kabina – tai istorija. Pagrindinė mano idėja – per meilės istoriją įdomiausia ir gražiausia pristatyti miestą“ (Garkauskas 2013).

Reikšminga atkreipti dėmesį į tyrimui svarbų įvykį šiame naratyve – tai veikėjų susitikimas Laisvės alėjoje prie fontano (veikėjų susitikimo motyvą M. Bachtinas apskritai įvardija kaip tikriausiai patį svarbiausią chronotopinį motyvą literatūroje (Бахтин 1975: 247). Vaizdo klipe mergina įkrenta į fontaną ir ją išgelbsti vaikinai – herojus (KKS 2013). Tai galima būtų vertinti kaip tam tikrą valdančiosios istorijos (angl. *masterplot*) („išgelbėjimo“ istorijos) versiją. Galima manyti, kad šis įvykis – merginos išgelbėjimas – iš esmės nulemia tolimesnį istorijos vystymąsi ir jos pobūdį: išgelbėta mergina ir gelbėtojas vaikinai išimtyli vienas kitą (KKS 2013). Taip pasakojimas, vaizduojantis žmonių gyvenimą Kaune, pasukamas link žmonių meilės istorijos, vykstančios Kaune.

⁴ Toliau tekste žymima KKS.

Šį vaizdo klipą aptarti padeda S. Verraest ir B. Keuneno tyrimas (2012), kuriame autoriai analizuoja urbanistinius šiuolaikinio Paryžiaus projektus, siekdami parodyti iracionalias jų puses – apmąstyti, kaip menininkai (įsi)vaizduoja miestą. Komparatyvistai straipsnį pradeda nuo minties, kad „suvokta erdvė visada yra ir įvertinta erdvė. Žmogaus akiai kraštovaizdis <...> visada įgauna tam tikrą specifinę formą, atsižvelgiant į vertybes, su kuriomis jis susiejamas“ (2012: 2). Analizuodami kraštovaizdžių įvertinimus, B. Keunenas ir S. Verraest pasitelkia fenomenologo Ernsto Cassirerio darbus, o naratologinį erdvės suvokimą savo tyrime paremia M. Bachtino sąvoka *chronotopas* (verčiant pažodžiui ji reiškia erdvėlaikį (rusiškai – *времяпространство*) (Бахтин 1975: 234). (Verraest, Keunen 2012: 3). M. Bachtinas chronotopu vadina „neatsiejamus laiko ir erdvės santykių ryšius, kurie meniškai išreiškiami literatūroje“ ir kurie iš esmės formuoja naratyvus⁵ (1975: 234; 398). Aiškindamas vienalaikišką fenomenų iš itin skirtingų laikotarpių egzistavimą literatūroje (tikriausiai ir kultūroje), jis teigia: chronotopai buvo tiek sustiprinti tradicijos, kad jie ir toliau atkakliai egzistuoja nepaisant to, jog prarado istorinėms situacijoms adekvačią reikšmę (1975: 235–236). S. Verraest ir B. Keunenas chronotopą supranta kaip mentalinį įvaizdį ir mano, kad tam tikra prasme jis galėtų būti pavadintas „konceptualiuoju naratyvu“ (2012: 3).

E. Cassirerio teigimu, „mitinė sąmonė“ išreiškia kažkas nepaprasto, neįprasto, reto, idealizuoto (cit. iš Verraest, Keunen 2012: 4). Tokius parametrus S. Verraest ir

⁵ Angliškame studijos vertime *Forms of Time and Chronotope in the Novel* (1981) M. Bachtino vartojamą žodį *сюжет* (liet. *siužetas*) vertėjas M. Holquistas verčia žodžiu *narrative* (liet. *naratyvas* arba *pasakojimas*). Greičiausiai M. Bachtino vartota sąvoka *siužetas* tuo metu buvo arčiausiai sąvokos *naratyvas*.

B. Keunenas įžvelgia savo analizuojamuose urbanistiniuose šiuolaikinio Paryžiaus projektuose ir dėl to juos vadina „susvajotais pasauliais“ arba „moderniais mitais“ (2012: 3). Pasitelkus šių komparatyvistų žodžius, KKS vaizdo klipe pastebėta „išgelbėjimo“ ar idiliška meilės istorija leidžia šį vizualų naratyvą pavadinti susvajotu pasauliu. Kauną reklamuojančiame vaizdo klipe iš tiesų ryški utopinė miesto vizija, o vaizduojama meilės istorija – tipinė, banali, idealizuota. Išryškunami tik keli Kauno miesto centro objektai, operatoriai juos vaizduoja kaip itin gražius, kiekvienam miestui būdingo daugialypiškumo čia nėra – gatvės, kraštovaizdis nudailintas, žmonės itin vienodi (KKS 2013). Šie išskirti Kauno vaizdavimo ypatumai⁶ KKS vaizdo klipe leidžia įžvelgti M. Bachtino apibūdintą **idilinį chronotopą**, kuriam būtent ir būdinga idilinio kraštovaizdžio, gyvenimo vienovės reprezentacija, kas-

⁶ Įdomu, kad tokius nerealumo, idiliškumo parametrus pastebėjo ir vaizdo klipo žiūrovai, pavyzdžiui:

„Graziai vizualiai žiurisi, bet kažkaip nerealistiska viskas. Uzsaldinta labai. Ir aisku scenarijus toks labai jau nuspėjamas ir pigokas“.

„Mintys geros ir gražios, vaizdai nuostabūs. Bet kai kuriose vietose nuo saldumo vemt vertė“.

„Tie patys objektai parodomi daug kartu, tik is skirtingu rakursu, atitoles nuo realybes“.

„Turtingas berniukas vežioja „mergyčką“ su kabrioletu padėjes ranką ant palanges <...> čia tikrosios vertybės? <...> Parodykite tikrus žmones, tikrus jausmus, tikrasias vertybes“.

„Klipas labiau tinkamas kaip filmo/muilo operos pristatymas ar pan., bet ne kaip miesto vaizdas“.

„Viskas labai gražu... Ir Kaunas, ir idėja, ir žmonės...“

„Grazus vaizdai ir meiles istorija :) jaunu kaunieciu akimis tikrai toks miestas :)“.

„Grazus vaizdas is malunsparnio, zmones simpatisiki“ (visur paryškinta autorės – J. P.) (kalba netaisyta – J. P.) (KKS vaizdo klipo „Kaunas dalinasi jausmais“ komentaras 2014). Prieiga per internetą: <http://kaunas.kasvyksta.lt/2013/10/23/kaunas-dalinasi-jausmais-2/comment-page-1/#;> (Garkauskas 2013).

Viešojoje erdvėje šis KKS vaizdo klipas sukėlė daugybę prieštarų diskusijų.

dienybės kompleksiško sušvelninimas, supaprastinimas ir nuslopinimas, o viena pagrindinių šio chronotopo realiųjų – meilė (Бахтин 1975: 373–375).

Vis dėlto galima manyti, kad autorių pasirinktoji strategija – per laimingos meilės miesto istoriją pritraukti žmones į Kauną – yra iš tiesų efektyvi. Tai pagrįsti padeda S. Verraest ir B. Keuneno mintis, kad urbanistinė retorika bus itin įtikinanti, jei ji vaizduos „džiaugsmingai patiriamas“ erdves: tokie susvajoti pasauliai trykšta „viliojančia atmosfera, kuri suteikia jiems fantasmagorišką ar utopinį didingumą“ (2012: 3). Pasitelkus šių komparatyvistų žodžius, galima teigti, kad toks vaizdo klipė „susvajotas Kaunas“ yra emociškai įkrauta erdvė ir būtent todėl jis žiūrovą veikia iracionaliai. Kitaip tariant, būtent todėl tokia miesto reprezentacija gali sužavėti žmones. Norėtusi pastebėti, kad panašias strategijas pasitelkusių Vilniaus reklamų nepavyko rasti. Galbūt tai nulemta to, kad į sostinę dažniausiai turistai ir taip važiuoja, o kitiems miestams tenka ieškoti efektyvių savirepresentacijos būdų.

Tačiau tokį Kauno veidą galima vertinti ir iš kitos perspektyvos – pavyzdžiui, kaip urbanistinio projekto analogą. Urbanizmo tyrinėtojai Arnoldas Bartetzky ir Markas Schalenbergas pažymi, kad urbanistiniai projektai nėra tiesiog suprojektuotos vietos, kurios bus patirtos, bet „dažnai suvokiami kaip pastatyti „salų modeliai“ siekiant šviesesnės miesto, šalies arba net visos žmonijos ateities; šios „sumodeliuotos salos“ įkūnija bendresnius požiūrius į žmonių gyvenimą mieste“ (cit. iš Verraest, Keunen 2012: 3).

Ši mintis leidžia teigti, kad KKS vaizdo klipė reprezentuojama Kauno vizija gali būti artima kai kuriems žmonėms (tą liudija ir pateikti žiūrovų komentarai internete). „Kaunas dalinasi jausmais“ reprezentuoja geresnį, gražesnį Kauną per laimingos mei-

lės istoriją ir galimai atspindi iracionalias žmonių svajones. Dar daugiau, pasitelkus F. Jamesono žodžius galima sakyti, kad šis vizualus naratyvas galėtų būti matomas kaip „socialiai simbolinis aktas“, „turintis funkciją sukurti įsivaizduojamus ar formalius „sprendimus“ (neišsprendžiamiems) socialiniams prieštaravimams“ (1980: 78).

Pereinant prie kito Kauną reprezentuojančio naratyvo, svarbu akcentuoti dar vieną specifinę šio vaizdo klipo ypatybę – Kauno sugyvinimo strategiją, matomą jo pavadinime. Vaizdo klipas pavadintas „Kaunas dalinasi jausmais“⁷, ne „Kaune dalinamasi jausmais“ – taip vaizduojama kauniečių meilės istorija tampa paties miesto meilės istorija arba istorija apie mylintį miestą.

Sovietmečio Kaunas – nelaimingos meilės miestas literatūroje

Panaši Kauno sugyvinimo, suasmeninimo strategija vaizduojant meilės istoriją pastebėtina sovietiniu laikotarpiu parašytame ir tada itin populiariame Alfonso Bieliausko romane *Kauno romanas*. Tačiau čia meilės linija jau kitokia nei aptartuose šiuolaikiniuose naratyvuose.

Alf. Bieliausko knygos aptarimą motyvuoja tai, kad sovietmečiu jis tirtas tik kaip psichologinio romano žanro pavyzdys akcentuojant „vidinio monologo“ technikos privalumus ar trūkumus. Tačiau 2010-aisiais XX a. modernistinio lietuvių romano studiją parašęs Nerijus Brazauskas šią knygą jau vadina realistiniu romanu (2010: 183). Todėl Alf. Bieliausko teksto

⁷ Verta pastebėti, kad 2014 sausio 8 d. Kauno miesto savivaldybė pristatė Kauno miesto prekės ženklą „Kaunas dalinasi“. Sunku pasakyti, ar ženklo pavadinimas susijęs su vaizdo klipo pavadinimu, tačiau bent asociatyvus siejimas, greičiausiai, galimas. Juolab, kad aptartas vaizdo klipas savivaldybės įvertintas palankiai. Prieiga per internetą: http://www.kaunas.lt/popup2.php?ru=XAdMtdt9DW&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=10773

naratyvinė erdvė galėtų būti peržiūrima kaip netikėtas prasmės galimai atveriantis naratyvo elementas. Be to, Kauno aprašymai padaro šį romaną vertingu miesto fenomeno analizės šaltiniu.

Kauno romano analizę prasminga pradėti nuo knygos pavadinimo, kuris pats savaime nurodo meilės motyvą – juk Vilniaus ar Klaipėdos romano, atvirksčiai nei Kauno, regis, neturime. Tokių Kauno meilės ženklus nurodančių literatūros tekstų pavadinimų yra ir daugiau⁸. Aptariamą knygos pavadinimą galėtų būti suprantamas keleriopai: 1) žmonių romanas, vykstantis Kaune, 2) paties Kauno romanas (miestas personifikuojamas), 3) romanas – literatūros žanras, diskursas, būdingas Kaunui. Šio naratyvo tekstualumas pažymi išskirtų semantinių atspalvių galimumą.

Knygos prologe teigiama, kad šis romanas – apie „nelengvą XX amžiaus žmonių meilę“ (Bieliauskas 1973: 5). Pagrindinis veikėjas – komunistų partijos narys Sigitas Sėlis – iš Vilniaus atvyksta į Kauną išsiaiškinti bylos – neleistinių meilės ryšių tarp fabriko darbininkės ir jos viršininko. Tai jam primena prieš maždaug dešimtmetį Kaune vykusią jo nelaimingos meilės istoriją. Abiejose minėtose istorijose meilė negalima dėl skirtingų socialinių klasių: pirmojoje – tarp viršininko ir darbininkės, antrojoje, pagrindinėje – tarp komunisto Sigito ir lietuvės Gedos (mergina gyvena

Žaliakalnyje su lietuvybę propaguojančiu dėde Vebeliūnu). Kauno erdvė romane pažymėta socialinių padalijimų: ant kalno, tarpukariu prestižinis Žaliakalnio rajonas asocijuojasi su lietuviškumu, o Kauno žemumoje įkurti gimtieji protagonisto Šančiai yra darbininkų priemiestis, kuris siejamas su darbininkija, sovietiškomu: Vebeliūno bute, pasak Sigito viršininko, rinkosi „visos nacionalistinės Kauno padugnės“ (Bieliauskas 1973: 251).

Verta paminėti, kad Sigitas parašė mylimajai Gedai rekomendaciją stoti į komjaunimą, tačiau nepaisant to, ji buvo išvežta į Sibirą. Taip ši simboliška opozija tarp aukšto (lietuviškumo, kurį ženklina Žaliakalnis) ir žemo (sovietiškomu, kurį ženklina Šančiai) romane yra apverčiama. Istorikės Dalios Marcinkevičienės teigimu, sovietinėje valdžioje seksualinis ir emocinis ryšys su buvusiais klasiniais priešais buvo netoleruojamas ir griežtai smerkiamas – neretai šios nuostatos atsispindėjo ir literatūroje (2008: 97). Aptariamą romaną – to pavyzdys: pasak Sigito viršininko, „Geda – sociališkai svetimas elementas“ (Bieliauskas 1973: 283), Kauno panelė, kurios tėvas yra „krikdemų lyderis ir žinomas spekuliantas“ (Ten pat 1973: 306). Viršininkas stebisi, kaip buvo galima „taip neatsakingai jos vaikytis“, neišsiaiškinus „aplinkos ir socialinių šaknų...“ (Ten pat 1973: 306).

Tokia Alf. Bieliausko aprašoma nelaimingos meilės istorija Kaune galėtų būti palyginta su Jurgio Kunčino romane *Tūla* (kuris išleistas jau po Nepriklausomybės atgavimo, 1993-iais) vaizduojama meilės istorija. Romanai skiriasi, tačiau abiejuose iškyla paraleli nelaimingos, neišpildytos meilės istorija, vykstanti sovietmečiu: abiejų protagonistų mylimosios, meilės objektai yra kaunietės, jų namai – Žaliakalnyje, jų šeimos turi tam tikrų ideologinių įsitikinimų

⁸ Pavyzdžiui, Marko Zingerio romanai: *Aplink fontaną, arba Mažasis Paryžius* (1998), *Grojimas dviese* (2002). Pirmajame romane tarpukario Kaunas gretinamas su Paryžiumi, kuris pasaulio kultūroje matomas kaip meilės miestas. Kaunas knygoje vadinamas romantišku miestu, kur „romantiškieji jausmai, karšta meilė ir stingdanti neapykanta <...> laikomi didžiausiais žmogiškumo įrodymais“ (1998: 11). Pagrindinis romano *Grojimas dviese* veikėjas Emeraldas yra nelaimingos prieškarinio Paryžiuje užsiplieskusios ir nacių okupuotame Kaune tragiškai pasibaigusios meilės vaisius. Be to, M. Zingerio apsakymų rinktinėje *Iliuzionas* Kaunas vadinamas „senos meilės miestu“ (2000: 78).

(Gedos šeima – nacionalistai, Tūlos – tradiconalistai), kurie tampa kliūtimi meilei. Be to, romanuose mylimosios metonimiškai simbolizuoja lietuviškumą prieš sovietškumą – Alf. Bieliausko romane aišku, kad Geda kilusi iš sovietams besipriešinančios šeimos, ji išvežama į Sibirą, o J. Kunčino romane, kaip yra pastebėjusi literatūrologė Vijolė Višomirskytė, Tūlos, kurios vardas reiškia „dažna“, „ne viena“ perlaidojimas tampa metoniminiu ne vienos lietuvės ar net pačios Lietuvos išsaugojimo aktu (2012: 188).

Dar daugiau, abu protagonistai yra nerūžtingi, prisitaikėliški, nekovoiantys dėl savo meilės, paliekantys problemas aplinkybėms, dėl esamos situacijos kaltinantys ir savo mylimąsias. Alf. Bieliausko veikėjas nesipriešina nei sovietų valdžios kalboms, nei veiksams: „Aš nenoriu į Vilnių! Aš nenoriu palikti Gedos! <...> Bet siela jau buvo parduota; CK – ne tokia įstaiga, kad ją galėtum vedžioti už nosies“ (1973: 176–177). „[M]ane graužte graužė mintis, kad galėjau – o gal net turėjau – likti Kaune, su Geda“ (1973: 203). „Geda pati norėjo bėgti iš to širšyno [dėdės Vebeliūno buto – J. P.]“ (1973: 351). J. Kunčino veikėjas – benamis girtuoklis, klajūnas įsižeidžia dėl Tūlos tėvų abejingumo jo atžvilgiu ir paprasčiausiai pas mylimąją nebeatina, nors ji to prašė: tėvai laukė, kada „tu atsiveši ir parodysi jiems dorą vyriškį, mokantį dirbti darbą, be galo rimtai „žiūrinti“ į gyvenimą ir pasiryžusį rūpintis dukra, taigi, tavimi. Toks aš, aišku, nebuvo“ (2013: 110). „Mėgavausi savo kančia – niekad jos nesivydavau, nebandžiau nei užkalbinti, nei sulaikyti. <...> [Š]aukdavau aš širdyje. <...> Tai tu kalta, rūščiai smerčiau, kad aš tempiu šitą girtą paklodę“ (2013: 42). „Nepuoselėjau jokių iliuzijų <...> – vengiau įsipareigojimų ir atsakomybės“ (2013: 95).

Galiausiai, šiuose naratyvuose Kaunas tampa vieta, kurioje veikėjų meilė pasibagia. *Kauno romane* tą nulemia išvažiavimas iš Kauno (Sigitas gauna iškvietaimą į partijos kursus Vilniuje), o *Tūloje* – atvažiavimas (veikėjas su Tūla važiuoja aplankyti jos tėvų)⁹. Abiejuose tekstuose galima išvelgti pasikartojantį **nelaimingos meilės chronotopą**: meilės istorijos vyksta sovietmečio Kaune. Ši nelaiminga meilė gali būti siejama su lietuviškumu – laiminga meilė ir lietuviškumas savaime tuo metu nebuvo galimi. Be to, atsižvelgus į cituotą M. Bachtino mintį, kad chronotopai atkakliai egzistuoja kultūroje net ir praradę istorinėms situacijoms adekvačią reikšmę, galime teigti, jog aptartas meilės miesto chronotopas svarbus bendrajam Kauno pasakojimui ir šiandien. Pirmiausia, reflektuotas literatūroje jis ne tik sustiprina, bet ir įrašo, užrašo, įamžina sovietinio Kauno vaizdinį (Paulas Smethurstas: „būtent literatūra <...> suteikia vietai jos tikrą charakterį“ iškeldama „jos daugialypių reikšmių/perskaitymų turtingumą“ (2000: 55). Antra, šis chronotopas, literatūrinuose tekstuose išskylantis per paralelę tarp sovietinės ideologijos formuoto Kauno įvaizdžio (buržuazijos, inteligentijos, lietuviybės miestas) ir nelaimingos meilės, iš mūsų kultūros niekur neišnyko. Kaip rodo aptartas dabartinio Kauno vaizdinys, nors ir pakitusi, meilės žyma jame (ir analogiškai bendrajame Kauno pasakojime) išlieka.

Toliau analizuojant Alf. Bieliausko romaną pravartu aptarti paralelę tarp naratyvo ir deskriptinių elementų, ryšį tarp meilės istorijos ir personifikuojamo Kauno jame. Tą padaryti padeda semiotiko Jurijaus Lotmano mintis, kad aprašomieji elementai itin susiję su socialiniais, kultūriniais ir ideologiniais literatūrinio teksto elementais (cit. iš Ronen 1997: 277). Pati ryškiausia

⁹ Verta paminėti, kad *Tūloje* šis miestas Kaunu nevadinamas. Kaunas čia įvardijamas Antruoju miestu.

pastebėtina retorinė figūra Kauno deskripcijose yra personifikacijos alegorija – Kaunui kūrinyje dažnai suteikiamos žmogaus savybės: rankos, pirštai, kojos, pilvas, delnas, akys (Ten pat 1978: 57–58; 84; 238; 247). Taip sustiprinamas įsameninto, gyvo Kauno-žmogaus vaizdinys.

Kelios romano alegorijos reikalauja įdėmesnio žvilgsnio: Kauno marios vadinamos mėlyna milžino akimi (Bieliauskas 1973: 67), o Raudonosios armijos prospektas – plačiu ištiestu milžino delnu (Ten pat 1973: 159–160). Naratyvo teoretikų teigimu, būtent „alegoriniame naratyve pamatome skirtumą tarp „viešų“ ir „privatų“ prasmų“, be to, „net „amžina“ abstrakcija dažniausiai yra istoriškai įsiaknijusios doktrinos „mikrofonas“ (Kasten 2008: 10–11). Dėl to įmanu pasvarstyti, kokias prasmes galimai slepia šioje knygoje milžino delnu pavadintas prospektas ir milžino akimi – marios. Šie objektai tekste metonimiškai išreiškia sovietų valdžią – būtent ji Lietuvos miestų gatves pervadino sovietiniais vardais ir „supylė“ Kauno marias, iš kurių to meto teritorijos iškeldintas visas lietuvių kaimas. Čia sovietų galią simbolizuoja daiktavardis „milžinas“; delnas-prospektas, kuriuo veikėjai eina, gali reikšti ir prieglobstį, ir pavojų (juk delnas gali susigniaužti); akis – nuolatinį stebėjimą – sovietinėje sistemoje žmonės nebuvo laisvi, laisvai mylintys, galintys laisvai reikšti lietuvišką tapatumą, o atvirkščiai – buvo varžomi ir stebimi. Tokį socialinį sovietinio laiko kontekstą simboliškai iliustruoja romane vaizduojama nelaiminga meilės istorija, kurią užbaigia represyvi ideologija.

Tekste pasikartoja ir daugiau Kauno sugyvinimą ženklinančių įvaizdžių. Svarbu pastebėti, kad personifikacijų ar kitų retorinių personifikavimo figūrų gausa tekste veikia būtent tada, kai nėra taip, kaip

vaizduojama. Miesto erdvės sugyvinimas sustiprinamas ir dėl nuolat pasikartojančio miglos motyvo – atvykęs į Kauną aiškintis kitų neleistinių meilės ryšių, Sigitas prisimena čia gyvavusią ir pasibaigusią savo meilės istoriją, taigi – ir tam tikra prasme „numirusią“ meilę. Be to, į Kauną jis atvyksta po dukros laidotuvių (nutrūkus ryšiui su Geda, jis veda „partinę“ moterį, įgyja aukštesnes pareigas ir susilaukia dukros). Pasikartojantys kapų, kapų miglos, mirties įvaizdžiai personifikuojamo miesto aprašymuose sustiprina priešpriešą tarp to, kas buvo (meilė), ir to, kas yra (meilės pabaiga ar „mirtis“, dukros mirtis). Nors protagonisto meilė mirusi, ji gyva jo sąmonėje ir prisiminimuose.

Apibendrinimas

Kauno – meilės miesto – vaizdinio analizė parodė, kad visuose aptartuose naratyvuose reprezentuojama: 1) meilė Kaunui (M. Vilčinskienės socialinė Kauno reklama), 2) miestas, kuriame (laimingai arba nelaimingai) myli žmonės (*KKS* vaizdo klipas ir Alf. Bieliausko bei J. Kunčino romanai), 3) (personifikuotas) miestas, kuris myli (aliuzijos – *KKS* vaizdo klipo ir Alf. Bieliausko romano pavadinimai: „Kaunas dalinasi jausmais“ ir *Kauno romanas*).

Panaši Kauno vaizdavimo strategija išryškėja visiškai skirtinguose romanuose. Alf. Bieliausko *Kauno romane* ir J. Kunčino *Tūloje* pastebėtinas paralelus sovietinio Kauno kaip nelaimingos meilės miesto vaizdinys – būtent čia pasibaigia, numiršta veikėjų meilė. Šis vaizdinys – tai nelaimingos meilės chronotopas. Literatūriniuose tekstuose brėžiama paralelė tarp nelaimingos meilės ir negalimo lietuviško tapatumo – vaizduojamos istorijos vyksta sovietiniame Kaune, kada nei laiminga meilė, nei lietuviybė nebuvo galima. Be to, abiejų veikėjų mylimosios tampa lietuviš-

kumo, kuris priešinamas sovietiškamui, simboliu. Romanuose meilė reflektuojama ne tik žmogui, bet ir Lietuvai.

Aptartuose šiuolaikiniuose Kauną reprezentuojančiuose neliteratūriniuose naratyvuose Kauno kaip meilės miesto vaizdinys kitoks. Čia, kitaip nei romanuose, egzistuoja laiminga pabaiga, išryškėja idilinis miesto chronotopas (laiminga meilė, idiliškas, nudailintas miesto kraštovaizdis, meilė žmogui ir miestui). Reprerentacinio Kauno vaizdo klipo, M. Vilčinskienės socialinės Kauno reklamos atveju meilės linijos pasitelkimas tampa efektyvia priemone pritraukti žmones į miestą ar išlaikyti jų

santykį su miestu, o lietuviškumo elementų čia nėra.

Tyrimas paremia M. Bachtino mintį apie „atkaklų chronotopų išliekamumą“ kultūroje. Be to, šį konstruojamą Kauno vaizdinio skirtumą galima būtų aiškinti pasitelkiant F. Jamesono sąvoką „formos ideologija“ – skirtingos meno produkcijos formos kultūroje „skelbia“ skirtingas simbolines žinutes (1981: 76). Analizė parodė, kad literatūriniai naratyvai būtent ir siūlo Kauno kaip nelaimingos meilės miesto vaizdinį, o vizualiniai naratyvai – idiliškos meilės miesto vaizdinį. Nors ir kintanti, meilės žyma bendrajame Kauno pasakojime išlieka.

Literatūra

BIELIAUSKAS, Alf., 1973. *Kauno romanas*. Vilnius: Vaga.

BRAZAUSKAS, N., 2010. *XX a. lietuvių modernistinis romanas: raidos ir poetikos linkmės*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

GARKAUSKAS, P., 2013. Kauno reprezentacinio filmuko kūrėjas: Į Kauną atvažiuojama pažiūrėti gražių panų. *www.delfi.lt*, 2013 10 23. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kauno-reprerentacinio-vaizdo-klipo-kurejas-i-kauna-vaziuojama-paziureti-graziu-panu.d?id=63106608> [Žiūr. 2013 11 20].

Iniciatyvos *Kaunas – Meilės Miestas* herbas, 2010. Prieiga: https://www.google.lt/search?q=kaunas+meiles+miestas&client=firefox-a&hs=ZvZ&rls=org.mozilla:en-US:official&channel=sb&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ei=za4JVJL1DMHKaKPTgcgG&ved=0CAgQ_AUoAQ&biw=1366&bih=641#facr=_%26imgdii=_%26imgre=hiiCRIz3hrcPLM%253A%3BtIUdOiveIzZAW8M%3Bhttps%253A%252F%252Ffbcdn-profile-a.akamaihd.net%252Fprofile-ak-xpa1%252Ft5.0-1%252F276477_247701684864_2068651039_n.jpg%3Bhttps%253A%252F%252Ft-lt.facebook.com%252Fmeiles.miestas%3B200%3B235 [Žiūr. 2014 09 05].

JAMESON, F., 1981. *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. Ithaca: Cornell University Press.

KARAŠA, D., 2009. Kaunas. Tai – mano miestas, nesvarbu, kur būčiau. *kaunoziņas.lt*, 2009-10-02. Prieiga per internetą: http://www.kaunoziņas.lt/naujienos/kaunas-tai-mano-miestas-nesvarbu-kur-buciau_1859.html [Žiūr. 2014 01 09]

KASTEN, M., 2008. Allegory. In: Ed. D. HERMAN et al. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London and New York: Routledge, 10–11.

Kaunas – Meilės Miestas, 2010. Prieiga per internetą: <https://www.facebook.com/meiles.miestas/info> [Žiūr. 2014 02 26]

Kauno kino studija, 2013. Kaunas dalinasi jausmais. Prieiga per internetą: <http://kaunas.kasvyksta.lt/2013/10/23/kaunas-dalinasi-jausmais-2/> [Žiūr. 2013 11 22]

Kauno turizmo informacijos centras, 2014. *About us*. Prieiga per internetą: <http://www.kau-nastic.lt/index.php/en/apie-mus/apie-kauna.html> [Žiūr. 2014 07 28]

KKS vaizdo klipo „Kaunas dalinasi jausmais“ komentarai, 2014. Prieigos per internetą: <http://kaunas.kasvyksta.lt/2013/10/23/kaunas-dalinasi-jausmais-2/comment-page-1/#> [Žiūr. 2014 09 05]

KUNČINAS, J., 2013. *Tūla*. 2. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

MARCINKEVIČIENĖ, D., 2008. Romantinė meilė kaip (sovietinė) socialinė politika. *Colloquia*, 21, 96–113.

MATULEVIČIUS, V., 2010. *Kaunas meilės*

miestas. Prieiga per internetą: <http://www.youtube.com/watch?v=kjpy6q5fad0> [Žiūr. 2014 01 08]

Pristatytas Kauno miesto prekės ženklas, 2014 01 08. Prieiga per internetą: http://www.kaunas.lt/popup2.php?ru=XAdMtdt9DW&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=10773 [Žiūr. 2015 06 24]

RONEN, R., 1997. Description, Narrative, and Representation. *Narrative*, 3, 274–286.

SMETHURST, P., 2000. *The Postmodern Chronotope: Reading Space and Time in Contemporary Fiction (Postmodern Studies 30)*. Amsterdam: Rodopi.

VERRAEEST, S., KEUNEN, B., 2012. Tell-tale Landscapes and Mythical Chronotopes in Urban Designs for Twenty-first Century Paris. *CLCWeb: Comparative Literature & Culture: A WWWWeb Journal*, vol. 14, no. 3, 1–7.

VILČINSKIENĖ, M., 2008. *Kaunas. Tai mano miestas – nesvarbu, kur būčiau*. Prieiga: https://www.google.lt/search?q=kaunas+mano+miestas&client=firefox-a&hs=DHF&rls=org.mozilla:en-US:official&channel=sb&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=CK8JVLm3A4XmatXCgbAP&ved=0CAgQ_AUoAQ&biw=1366&bih=641#facrc=_&imgdii=_&imgcr=

VV-jocqNneCgkM%253A%3BrvBGkXGLJv2-FM%3Bhttp%253A%252F%252Fgs.delfi.lt%252Fimages%252Fpix%252Ffile47822057_a3fbb6f8.jpg%3Bhttp%253A%252F%252Fwww.delfi.lt%252Fnews%252Fdaily%252Flithuania%252Fkauno-meras-rmikaitis-dirbame-tam-kad-kaunieciai-atsikratytu-antrarusiu-komplekso.d%253Fid%253D47821799%3B550%3B408 [Žiūr. 2014 09 05].

VIŠOMIRSKYTĖ, V., 2012. Becoming Animal as a Transgression in Three Postsoviet Lithuanian Novels (*Vilnius Poker*, *Tūla* and *Parousia*). *Comparative studies*, vol. 4, no. 1. Daugavpils: Daugavpils university academic press Saule, 181–194.

ZINGERIS, M., 1998. *Aplink fontaną, arba Mažasis Paryžius*. Vilnius: Tyto Alba.

ZINGERIS, M., 2000. *Iliuzionas*. Vilnius: Andrena.

ZINGERIS, M., 2002. *Grojimas dviese*. Vilnius: Baltos Lankos.

БАХТИН, М., 1975. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. In: М. БАХТИН. *Вопросы литературы и эстетики*. Москва: Художественная литература, 234–407.

Justina Petrulionytė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: the interfaces between literary texts and cultural processes, sociological approaches to literature, postclassical narratology, narrative of the city

THE CHRONOTOPE OF CITY OF LOVE: THE IMAGE OF KAUNAS IN LITHUANIAN CULTURE

Summary

This article discusses the image of Kaunas as a city of love, which is noticeable in different narratives: novels *The Novel of Kaunas* (1973) by Alfonsas Bieliauskas and *Tūla* (1993) by Jurgis Kunčinas, the social advertisement “Wherever I Am: Kaunas Is My Hometown” by Monika Vilčinskienė (2008)

and the representative Kaunas video “Kaunas Is Sharing Love” by the Studio of Kaunas Cinema (2013). The concept of “narrative as a socially symbolic act” (Fredric Jameson) and the concept of “chronotope” (Mikhail Bakhtin) help to analyse emerging images of the city. The investigation reveals that all the narratives represent: 1) love for Kaunas, 2) a city where people are (happily or unhappily) in love, 3) personified city, which is in love. This shows the mark of love which is significant in the whole narrative of Kaunas. However, different modes of art production propose different mirages of this city. The chronotope of unhappy love is noticeable in the novels representing soviet Kaunas, while the chronotope of idyllic city is very bright in non-literary narratives representing current Kaunas.

KEY WORDS: narrative, socially symbolic act, chronotope, image of the city of love, Kaunas.

Gauta 2014 06 03

Priimta publikuoti 2015 01 15